

BUDAPEST OLVASÓKÖZÖNSÉGE 1945-BEN.

HORVÁTH JÁNOSnak, mai irodalomtörténetírásunk egyik útmutatójának, nesztorának elve, hogy az irodalomtörténész az élő íróról és művéről nem tud megállapodott, minden szempontból érvényes ítéletet alkotni. Nem tud, mert az élő író, akárcsak maga a körülöttünk zajló, forrásban lévő, állandóan változó élet, még nem megállapodott valaki: mindaddig, amíg be nem fejezi pályáját, amíg műve oda nem kerül a nemzeti Pantheonba, a mult idők mestereinek művei közé, iránya nem végleges, mondanivalója nem teljes, formája nem tökéletesen kidolgozott. Az élő író előtt, bármennyit írt is, bármennyire dicsőíti is a kritika vagy a közönség, esetleg — éppen ellenkezőleg — bármennyire is hallgat róla minden élő megölője: a közöny és a nemtörődömség, — a fejlődés és hanyatlás, a csúcstra-feljutás és a mélybe-bukás ezernyi lehetősége áll. Szólhatunk róla a bíráló jogos eszközeivel, de helyét és szerepét irodalmunk történetében legfeljebb csak megsejteni tudjuk, abszolút érvénnyel meghatározni lehetetlen.

Körülbelül ugyanez áll az olvasóközönség történetére is. Ha régmult korok magyar olvasójáról akarunk szólni, talán nehezebb megállapítanunk érdeklődési körét, talán több és alaposabb kutatómunkánkba kerül, amíg meg tudjuk mondani: mit vett a kezébe s mi indította arra, hogy ezt vagy amazt tartsa — lelke második kincseként — könyvtára polcain, de ennek a talán fárasztóbb és több időt igénylő kutatásnak meg lehet az abszolút eredménye. A mult idők olvasójáról elvileg alkothatunk olyan képet, amelyet sem irodalom-, sem pedig társadalomtörténész utódaink nem fognak megcáfolni, mert forrásaink, melyekből adatainkat merítettük, kijegecesedett, már nem változó, biztos alappal rendelkező adattárt jelentenek. A ma olvasója éppolyan fejlődő, le nem zárt egyéniség, mint az író, akinek művét a kezébe veszi: talán közelebb áll hozzánk, a kortárshoz, talán jobban meg tudjuk érteni, hiszen élőszóval is el tudja mondani, mit vár a könyvtől, amelyhez hozzányúl, de alakját még nem konzerválta, nem öntötte

bronzba a minden emberi jelenséget legjobban megörökítő erő: — az idő.

Mi mégis róla, a ma olvasójáról akarunk szólni. Arról a magyar emberről, aki átélte a magyar történelemnek talán legnehezebb és legválságosabb esztendejét: 1945-öt. Kortárs, akivel szemben elfogultak vagyunk. Hiszen — s ezt talán nem is kell bővebben kifejtenuünk — mi magunk is tagjai vagyunk annak a lelkileg is, fizikailag is megújulni akaró magyar társadalomnak, amelyből a magyar könyv olvasói tevődnek össze. Mi magunk is végigéltük az elmúlt évforduló szörnyű haláltáncát, mi magunk is feltettük magunkban a kérdést, mikor, a harcizaj elültével, megpillantottuk a romokat: — „Van-e ebből kiút?“, — mi magunk is átestünk azon a nehéz időszakon, mikor életünk legelemibb igényeit a lehető legkezdetlegesebb eszközökkel kellett kielégítenuünk. Mi magunk is végigéltük az 1945-ös esztendőt. Szólhatunk-e hát 1945. magyar olvasójáról, arról, aki a magyar könyvet a kezébe vette, — elfogulatlanul? Világos, hogy nem. Ha nem volna bennünk a velünk együtt szenvedő és küszködő kortárssal szemben elfogultság, akkor nem volnánk méltók arra, hogy kortársának nevezzon és nekünk kellene szégyelnünk magunkat.

Mégis megkíséreljük, hogy szóljunk róla. Még akkor is, ha legnagyobb akadályunk, legnagyobb gátlásunk — az elfogultság — mellett ott áll másik nagy fékünk: a távlat hiánya. Kísérletünket elsősorban az a felismerésünk indokolja, hogy az utókor történetíróját feltétlenül érdekelni fogja: abban az esztendőben, mikor minden magyar ember minden idegszálát, teljes énjét a létfenntartásnak és a nemzet fizikai megmaradásának nagy kérdései foglalták le, milyen volt szellemi érdeklődése, vett-e egyáltalában könyvet a kezébe s ha igen, mit? De tudjuk azt is, hogy az elmúlt esztendő új korszakot jelent a magyar társadalom történetében. Ha nem is szabad azt hinnünk, hogy 1944/45 nagy történelmi katasztrófájával és az abból való lassú felemelkedéssel mindaz, amit eddig magyar történelemnek neveztünk, lesüllyedt az örök pusztulás hinárjába, az kétségtelen, hogy az elmúlt esztendő társadalmi életünkben olyan gyökeres változásokat okozott, amelyeknek a szellemi életben, a magyar olvasóról alkotott képünkben is megvannak a következményei.

Kísérletünk tehát mind az irodalom-, mind pedig a társadalomtörténet szempontjából indokolt. Ha mindannak alapján, amit fentebb kifejtettünk, nehéz feladatot vállaltunk is, hozzá kell látnunk.

Megmondjuk őszintén: éppen ennek a szemlének a hasábjain, amelyet az olvasó személye, társadalmi helyzete és érdeklődési köre elsősorban a könyv szempontjából érdekel, nem a kortársakhoz, hanem az utókorhoz szólunk. Ha kutatásunk eredményei nem is lehetnek abszolút érvényűek, s ha állításainkat egyes kiegészítések esetleg meg is cáfolhatják: — mi mégis támpontot akarunk adni kései korok kutatóinak, összegezni akarjuk mindazt, amit a közvetlen érintkezés útján mégis csak könnyebb rögzíteni, mint a holt betűk rengeteg akadályt jelentő tengerében végzett kutatással. Különösen akkor, ha 1945-ről van szó. Nyugodt esztendőkről a könnyen hozzáférhető források egész tárháza állhat a kutató rendelkezésére. De vajjon ez lesz-e a helyzet az 1945-ös esztendővel kapcsolatban? Vajjon az utókor kutatója nem áll-e majd tétova bizonytalansággal, szinte tehetetlenül éppen annak az esztendőnek nagy kérdéseivel szemben, amelyik — s ezt világosan láthatjuk már ma is — döntő, végzetesen döntő fontosságú jövőnk szempontjából?

„Közvetlen érintkezés útján“ — mondtuk az előbb s ez határozza meg módszerünket. E beszámoló adatait nem a könyv- és folyóirattárak mélyén meghúzódó adatok szolgáltatták, hanem maga az élet.

Mit olvasott a magyar ember 1945-ben? — tettük fel a kérdést. Világos, hogy a kortárs ezt csak a személyes érintkezés, a jelennek folyton változó, állandóan újat és újat nyújtó, egymásnak sokszor ellentmondó adataiból állapíthatta meg. Adatgyűjtését meghatározta az is, hogy ő maga hol, kiknek a társaságában fordult meg, hogy az adatokat honnan vetette állandóan kutató, figyelmét e tanulmány alapvető kérdésére irányító szeme elé az élet. Mivel e sorok írója az elmúlt évben csaknem egész idejét Budapesten töltötte, nem is szól másról, csak Budapest olvasóiról. Tudja, hogy éppen ezért az utókornak nem tud teljes képet adni. Budapest még nem Magyarország — baj is volna, ha az lenne —, a kép tehát hiányos. De nemcsak azért, mert szellemi életünknek egy eddigi sajnálatos, sőt beteges jellemvonása következtében a főváros és a vidék szellemi élete között jelentős színvonalbeli és jellegi különbségek vannak, hanem társadalmi szempontból is. 1945 éppen azért lesz jelentős évszám a magyar történelemben, mert az életlehetőségek szempontjából egy szintre hozta a magyar társadalom valamennyi rétegét. Mi, akik annakidején oly szívósan küzdünk azért, hogy a magyar szellemi életben tűnjenek el végre az egyes társadalmi osztályok között tátongó nagy szakadékok, örömmel tapaszt-

talhattuk, hogy 1945 e szakadékok eltávolítását a megvalósulás felé segítette. Mi lett szellemi vezetőink e célkitűzésének látható, kézzelfogható eredménye adataink tanulsága alapján? Ezt a kérdést fogja az utókor elsősorban a mellünknek szegezni s nekünk szégyenkezve kell megvallanunk, hogy az előbb jelzett megköttőségünk következtében éppen erre a kérdésre nem fogunk tudni teljes feleletet adni. A vidék olvasóját nem tudtuk megfigyelni s éppen ezért társadalmunk egyik legnagyobb számú és jövőnk szempontjából talán egyik legjelentősebb rétegének: a magyar parasztságnak olvasmányairól ez a tanulmány nem tud beszámolni. Budapest lakói: a munkásság, az önálló keresetű kis- és nagypolgárság és az értelmiség. A szellemi érdeklődés szempontjából igen nagy válaszfalak állottak e három réteg között is. Ledöntötte-e őket a fejünk fölött lezajlott vihar? Csak erre a kérdésre igyekeztünk megfelelni, nem vesztve el, természetesen, szem elől azt a szempontot sem, hogy az egyes társadalmi rétegek olvasmány-érdeklődésének figyelemmel az összképet kell kialakítanunk, amely esetleg a tennivalókra is felhívja a figyelmet.

Mint mondtuk, a közvetlen érintkezésnek, mint egyetlen adatgyűjtési lehetőségnek a szempontja határozta meg módszerünket. Mit olvasott 1945 magyar olvasója? Ezt elsősorban úgy próbáltuk meghatározni, hogy magán- és hivatalos életünkben, villamoson és vonaton, üzletben és műhelyben állandóan, szünet nélkül figyeltük: mit tart a kezében és mit olvas a budapesti munkás, értelmiségi és polgár? Inkább az újságíró, a riporter, mint a tudós módszere ez, tudjuk, s inkább csak az élet esetlegességei következtében szemünk elé kerülő adatok rögzítését tette lehetővé, de a kortársakkal szemben mégis csak ez volt az egyetlen lehetőség. Mindaz, amit az adatgyűjtésben ezenkívül végeztünk, csak kiegészítés. Felkerestük Budapestnek a nagyközönség részére 1945-ben egyedül rendelkezésre álló könyvtárát: a Székesfővárosi Könyvtárát s különösen annak egyik „mozgó” fiókját: a Bosnyák-téri villamoskocsit, amelyik aránylag korán, már július 16-án megnyitotta a könyvkölcsönzés lehetőségét az olvasóközönségnek. De itt se a kivételi katalógus holt betűi, vagy a kölcsönzést vezető tisztviselő beszámolója volt kutatásunk alapja, hanem a közvetlen élmény. Két teljes délutánt töltöttünk e villamoskocsiban és több — nem egymást követő — órát a Fővárosi Könyvtár olvasótermében s figyeltük az embereket: mi érdekli őket, mit olvasnak ott, a helyszínén és mit visznek haza, a munka utáni pihenés olvasni-

valójául? Az élet forгатagában, személyesen végzett megfigyeléseinken kívül, éppen az egyes társadalmi rétegek érdeklődési körének megállapítása szempontjából az említett mozgókönyvtárak adatai a legjelentősebbek. Ha szellemi életünknek más intézménye nem is, de ez a szerény külsejű, villamoskocsiban elhelyezett könyvkölcsönző megvalósította a teljes társadalmi nivellálást: a sok ember között, aki a két említett délután e sorok írója előtt ott megfordult, volt utcai kisárus, volt cipésmester, nyugalmazott ezredes, miniszteri osztálytanácsos, kistisztviselő, kiskereskedő, ipari munkás, villamoskalauz és családtagja, iparostanonc, házfelügyelő, középiskolai tanuló és középiskolai tanár.

Kevésbé megbízható módszer, mégis alkalmaztuk a mások adatgyűjtését. Főiskolai hallgatók írták össze, minden kényszerítő külső körülmény és anyagi vagy más ellenszolgáltatás reménye nélkül, hogy ismerőseik, családtagjaik és általában azok, akikkel érintkeznek, mit olvasnak. Nem tudták, hogy a munkának, amelynek az elvégzését vállalták, mi a célja, az, aki erre megkérte őket, hangsúlyozta, hogy nemcsak az „értékes“ olvasmányokról kell a beszámolóban szólnia, mi mégis bizonyos kritikával kezeltük a tőlük kapott adatokat, mert tudjuk, hogy minden beszámoló, melyet a tanítvány a tanára számára papírra vet, önkéntelenül is alakoskodással, szépítéssel, „színvonalemeléssel“ van teli. De hasonlóképpen kritikával és óvatossággal kellett felhasználnunk azokat az adatokat is, amelyeket különböző budapesti könyvkereskedőktől kaptunk. Itt talán nem is az alakoskodás, szépítés gyanúja miatt kellett óvatosaknak lennünk, hanem azért, mert könyvet — különösen az elmúlt esztendőben — csak az vásárolt, akinek a létfenntartás legelemibb anyagi eszközein kívül könyvre is volt pénze. A könyvvásárlás — sajnos — 1945-ben valóban fényűzésnek számított: ezt minden könyvkereskedő ismerősünk szinte egyöntetűen vallotta. A könyvesboltok adatai tehát nem az egész magyar társadalomnak, hanem csak egészen vékony, kis rétegének: a tehetősebb polgárságnak s az értelmiség néhány — a szellemi szükségleteket még az élelmiszerszükségleteknél is fontosabbnak tartó — tagjainak az érdeklődési körére jellemzők. Mi mégis hálásak vagyunk ezekért az adatokért különösen az Egyetemi Nyomda könyvesboltjának. Tőle kaptuk a legbővebb felvilágosítást.

Közvetlen tapasztalat, a kölcsönkönyvtár adatai, főiskolai hallgatók adatszolgáltatása és a könyvkereskedők beszámolóí: e négy forrás az alapja szerény fejtegetésünknek.

Ha e négyféle módszerrel kapott adatainkat a tárgykörök s az írók kora, valamint nemzetisége szerint csoportosítjuk, az első, ami az elmúlt idők olvasmányaival szemben 1945-ben a szemünkbe ötlük: az aktuális, politikai irodalomnak, a közelmúlt eseményeire való visszapillantásoknak a túltengése az egyéb tárgyú olvasmányokkal szemben. Az iparostanonc a villamosban füzetet szorongat, melynek RÁKOSI MÁTYÁS arcképe van a címlapján, az utca-sarki újságárusnál két perc alatt öten veszik meg az „*Ítélt a történelem. A Bárdossy-per*“ című füzetet. S az öt ember között van értelmiségi, van polgár és van gyári munkás. De a politikai riport ott szerepel a nagykereskedő nevének olvasmányai között is, aki egyébként a francia klasszikusokat, a pszichológiai szak- és szépirodalmat olvassa szívesen és a könyvkereskedések is azt vallják, hogy — különösen az ostrom utáni időkben — volt olyan nap, amikor mást sem vásárolt a közönség, mint az időszerű politikai kérdésekről szóló beszámolókat. „Van-e ebből kiút?“ — jellemeztük önmagunkat e kérdéssel, amint ott álltunk közvetlenül a vihar után országunk és fővárosunk romjainál s ez a kérdés megmondja azt is, hogy mi ennek az érdeklődésnek az oka. Ha a lét gondjaitól agyongyötört ember 1945-ben nyomtatott betűt, könyvet vett a kezébe, elsősorban az érdekelte, hogy mi okozta romlásunkat s mi lehet a megoldás? Ne csodálkozzunk rajta, hogy a borzalmakat átélt olvasó, akire a felelőtlen vezetés romokat és az újjáépítés terheit hagyta örökségül, elsősorban nem színvonalat és tiszta irodalmat keres, hanem válogatás nélkül olvas mindent, ami két kínzó kérdésre választ adhat. Se szeri, se száma azoknak a vékony füzeteknek, terjedelmes és kevésbé terjedelmes riportoknak, emlékezőeknek, politikai programoknak és ismertetéseknek, melyek a közelmúlt politikájának a felszámolását és a magyar jövő kibontakozását célozzák. Ha nem is mind és nem is teljes számban, de ezeket a műveket ott láttuk 1945 magyar olvasójának a kezében, mégpedig nagy tömegben s tapasztalhattuk azt is, hogy társadalmi osztálykülönbség nélkül sok olyan olvasó akadt, akinek másra nem is jutott ideje és másra nem is figyelt. E beszámolók közül a könyvkereskedők tájékoztatása szerint RAUSCHNING: „*Hitler bizalmasa voltam*“ című könyve volt a legnépszerűbb: a kifejtettek alapján nem csoda, hogy ez a mű volt 1945 egyik legnagyobb könyvsikere.

Ha az utókor meg fogja írni a magyar olvasóközönség történetét, az előbb bemutatott jelenséget az 1945-ös esztendő sajátos,

de jól érthető tüneteként fogja elkönyvelni. De az év második felében, mikor az élet kezdett — legalábbis viszonylagosan — visszatérni a rendes kerékvágásba, fellépett a politikai jellegű beszámolókkal és programadásokkal kapcsolatban is az igény szempontja. Ha sokan voltak olyanok, akik megírták azt, ami a szívükön feküdt, a nélkül, hogy azelőtt valaha is lett volna toll a kezükben, az év második felében megszólalt a magyar író is, aki a mult bűnei felett kifejezett méltatlankodásához, az eljövendő tiszta magyar élet kívánásához hozzátehetette azt a pluszt, amelyik a művet értékállóvá, maradandóvá teszi. A másik könyvsiker, amelyikről — különösen a karácsonyi könyvpiaccal kapcsolatban — be kell számolnunk: MÁRAI SÁNDOR „*Napló*“-ja.

Persze, a multról szóló beszámolóknak nemcsak a tények és nemcsak az egyetemes nemzeti jövő lehetőségei érdeklik az egyes embert. Ha az elrontott multról a szájam ízének, pillanatnyi hangulatomnak megfelelő beszámolót olvasok, ha a jövőről a politikusok, riporterek és — esetleg az írók is olyan képet festenek, amelyik megfelel vágyaimnak: lelki kielégülést jelent. S a lelki kielégülés, mondhatnók úgyis: a lelki sebekre gyógyír keresése a másik motívum, amelyikért 1945 magyar olvasója könyvet vesz a kezébe. Talán fölösleges mondanom, hogy — ismét csak osztálykülönbség nélkül — a politikai és riport-irodalmon kívül — a vallási irodalomnak van itt nagy szerepe. Az a vallási irodalom, amely nem is annyira a könyvkereskedések útján és a könyvtárak polcairól kerül a közönség kezébe, mint inkább az egyes hitfelekezetek irat-terjesztése, nemes értelemben vett propagandája révén, már nem új műfaj a magyar olvasóközönség történetében. De most, az ostrom után bekövetkezett nehéz és jobb jövő után sóvárgó lelkiállapotban egészen különleges szerepe van: vigasztal és buzdít. „Szenvedéseidnek tehát sohase az okát, hanem mindig a célját keressed! Gondold csak el, ha mindig jól menne a sorsod, talán sohase jutna eszedbe az odafelvalókkal törődni . . .“ — DR. JOÓ SÁNDOR: „*Isten nevelő keze alatt*“ című kis füzetének e mondatával foglalhatjuk talán a legjobban össze azt, amit 1945 magyar olvasója a vallásos irodalomban keresett és megtalált. Ez az oka, hogy — ismét csak a villamosban — a megtépzott külsejű köztisztviselő vallásos irodalmat olvas, mit sem törődve a lökdösődő, ideges tömeggel s hogy a foglalkozása következtében eddig az anyagi világ felé fordult, dúsgazdag nagykereskedő is 1945-ben általában a vallásos irodalmat veszi a kezébe, ha olvasásra jut ideje. A vallásos irodalom

szerese e nehéz időkben egészen különleges s a társadalmi fejlődés szempontjából ma még talán fel sem mérhetjük a jelentőségét. Ha tárgyalja is a mult eseményeit, benne a tehetetlen bosszú és harag érzésének nyoma sincs, még akkor sem, ha „*A magyar evangéliumi egyházak „Jó Pásztor“ missziói alapítványának június-július havi körlevele*“ hangsúlyozza is, hogy: „Óva intek mindenkit, akinek a fasizmushoz akármilyen külső vagy belső köze van, ne merjen jelentkezni, ne akarja igazolásul a mi igazolványunkat használni, mert minden jelentkező multját megvizsgáljuk...“ A tehetetlen harag és bosszú érzése helyett a vallásos irodalom a mult felméréssel is épít, buzdít a hit eszközével: olvasóközönségünk ezt megérezte benne és olvassa is, kézben is tartja.

De ugyanakkor a vallásos irodalomnak másik szerepe is szembeűnő: vigasztal. Ha egy másik irányból akarjuk megközelíteni 1945 magyar olvasójának a lelkiállapotát, azt kell mondanunk, hogy vigasztalást, talán egy kissé erős szóval így is kifejezhetjük: narkotikumot keres és talál az olvasmányban. Van, aki a vallásos irodalomban találja meg s van, aki — a ponyvában. Vallásos irodalom és ponyva: e szempontból egyűvé tartozik s ha az előbbit társadalmi fejlődésünk szempontjából szívesen látjuk olvasóink kezében, annál inkább fájlaljuk, hogy az „*Izgalom mesterei*“ -től kezdve FANNIE HURST „*Mellékutcájá*“ -n, „*A hetes és a hercegnő*“ -n, a „*Zsuzsi félre lép*“ -en keresztül a legkülönbözőbb rémregényekig és riportregényekig, a ponyvairodalom legkülönbözőbb tárgyú és irányú művei, bizony, igen nagy számmal ott találhatók olvasóinknál. S ez a műfaj megint csak nem mutat társadalmi osztálykülönbséget: bár mindenben olyan egységes volna a magyar társadalom, mint a ponyvairodalom buzgó olvasásában. A Vámház-körúton gyermeket kocsikáztató „nurce“, a suszterinas, a villamoskalauz, a szörmekereskedő neje éppúgy ponyvát olvas, mint a nyugalmazott pénzügyi tanácsos, a bölcsészettanhallgató és a kereskedősegéd. Ezen a téren a lelki megújulásnak nyomát sem találjuk, sőt, e sorok írójának az a benyomása, hogy a selejtes „irodalom“ még nagyobb diadalt aratott 1945-ben a budapesti olvasók között, mint a béke és nyugalom éveiben. „Narkotikum“ — mondtam rá a talán kissé mentegető kifejezést s ez talál akkor is, ha detektívregényről, az „*Izgalom mesterei*“ -ről van szó: az élet mindennapos izgalmait az olvasó — többek vallomása szerint — szívesen váltja fel a mind térben, mind időben, mind pedig külső körülményeiben idegen világnak a micinkhez képest mégis

csak kisebb és könnyebb izgalmaival. E narkotikum-keresésnek, könnyű olvasmányba-temetkezésnek a következménye, hogy a kereskedő 90 éves özvegye SZOMAHÁZY ISTVÁN novelláit böngészi, a nyugalmazott járásbíró pedig a Pesti Hírlap régi naptárait lapozza figyelemmel, régmúlt idők anekdótáiban keresve a feledést...

Persze, az igény még e narkotikum-keresésben sem marad el. Őszintén sajnáljuk, hogy a közvetlen háború előtti magyar közönség olvasmányairól nem állanak adatok a rendelkezésünkre, s így nem tudunk összehasonlítást végezni, azt mégis meg kell állapítanunk, hogy a romantikus mesélők 1945-ben Budapesten igen népszerűek voltak. Nemcsak a 90 éves, különben közepes műveltségű öregasszony olvasta feszült figyelemmel DUMAS „*Három testőr*“-jét, — hanem JÓKAI tömeges olvasását kell e tekintetben kiemelnünk. Az „*Új földesur*“-at ott láttuk a dohánykísáros kezében, de JÓKAI-t olvasott a tisztviselő, a nevelő, a szakácsnő, az ügyvéd és a műegyetemi hallgató is! MIKSZÁTH „*Dekameron*“-ja és „*Az igazi humoristák, tudós írások*“. „*A gyerekek*“ sűrűn forognak a Bosnyák-téri olvasók kezén, GÁRDONYINAK szinte minden műve népszerű, de egy idősebb köztisztviselő TÓTH BÉLA „*Magyar anekdótakincse*“-nek kivételi meghosszabbítását is kérte, mondván, hogy: „Oly jó egy kicsit elfelednünk a zordon jelen gondjait.“ E kijelentésből világos, hogy az olvasmány: menekülés a létért való harc gondjai, az élet zordonsága elől. Jellemző tünet, hogy a középosztálynál — tehát az értelmiség egy részénél és a tehetősebb polgárságnál — jobban megtalálható ez az olvasmányhoz-menekülés, mint akár a munkásságnál, akár pedig a kispolgári, kisiparos-, kiskereskedő-rétegnél. Az „andalító“ mese, az anekdotikus irodalom, az olvasó elvezetése egy derűsebb, szebb — s a fentemlített társadalmi rétegnél indokoltan — tetszetősebb, elegánsabb, az elveszített „fényt“ tükröző világba: — ezt keresi középosztályunk jelentős rétege nemcsak ponyva-, hanem színvonalasabb olvasmányaiban is. Ezért szereti a külföldiek között SOMMERSET MAUGHAMOT (adataim között két regénye is szerepel, az „*Örök barátság*“ és „*Az ördög sarkantyúja*“), GALSWORTHY-t, WILDE OSZKÁR meséit (mint külön érdekességet említem meg, hogy német fordításban olvasta egy mérnök), de ezért olvasmány még mindig HERCZEG FERENC is, még a „*Gyurkovics lányok*“ is, ezért lapozgatják a régi „*Új Idők*“-et, ezért olvassa a tisztviselő a villamosban BOZZAY MARGIT „*Kenyér és szerelem*“-jét, ezért veszi kölcsön a nyugalmazott ezredes a Bosnyák-téri könyvtárból KOMÁROMI JÁNOS „*Zúg*

a *fenyves*“-ét és ezért találkoztam megfigyeléseim közben aránylag elég gyakran ZSIGRAY JULIANNÁVAL; a „*Holtomiglan, holtodiglan*“-t, „*Szücs Mara házassága*“-t főleg középosztályunk női tagjai olvassák. JANKOVICS MARCELL „*Világító ablakok*“-ja is ide sorolható: elvégre a letűnt, régi világ fölött érdemes néha elmorzsolni nekik egy-két fájó könnyecseptet.

S ez az a réteg, amelyik ugyanezt az anekdóta-jelleget, a talmi csillogás pazar világát keresi történelmi olvasmányaiiban is. Nem mondhatjuk, hogy nem vár a multtól kérdéseire választ, problémáira megoldást. De ezt a választ, ezt a megoldást olyannak szeretné, amilyenek az életét kívánja látni a jelen zordonságával, ridegségével szemben. S ezenkívül: szórakoztatást, mulattatást, mesét vár a történelemtől is. Ha ezt várta a háború előtt is — történelmi „regény“-gyárosaink jól értették a módját, hogy szakmányba készült műveikkel kielégítsék ezt az igényt —, most, mikor szembe kell nézni az életküzdelem rideg tényeivel, hatványozott mértékben ezt várja. Erre talán legjellemzőbb az a beszélgetés, melyet egy előadás előtt lestünk el két nem magyar szakos bölcsészettanhallgató között. Az egyik kijelentette, hogy HARSÁNYI ZSOLT életrajzi regényei a legkedveltebb olvasmányai, mert szórakoztatják, le tudják kötni. Igaz, tudja, hogy tele vannak történelmi tévedésekkel, de úgy érzi, hogy fel tudják kelteni a kor és a szereplő személyek „illúzióját“, mert nem „száraz életrajzok“. Társnőjének minden udvarias ellenkezése, irodalmibb szempontja falra hányt borsónak bizonyult: kitartott állítása mellett. „Illúzió“: azt hiszem, ez a szó a legjellemzőbb, ha középosztályunk szóbanforgó rétegének olvasmány-igényéről szólunk. Ezt az illúziót, a „régi dicsőség“-nek kissé kritikátlan illúzióját keresi akkor is, ha GULÁCSY IRÉN, KOMÁROMI JÁNOS, HERCZEG FERENC történelmi regényeit olvassa, a külföldiek közül pedig JO VAN AMMERS KÜLLERT („*Madame X. Napoleon korának nagy kalandornője*“).

Persze, ez nem egész középosztályunkra jellemző, mint ahogy tanulmányunk tárgyánál fogva sem lehet egyetlenegy megállapításunk sem abszolút érvényű. Még csak pálcát sem akarunk törni a középosztálynak a fölött a rétege fölött, amelyik olvasmányaiival a jelen gondjai közül a fél- vagy régmult, számára kedves, csillogó, derűs világába menekül, illúziókban ring. Annyit azonban mégis meg kell állapítanunk, hogy ez az a társadalmi rétegünk, amelynek olvasmányaiiban semmiféle fejlődési lehetőséget nem találunk, sem irodalmi, sem pedig társadalmi szempontból. Ha a szórakoztató

szépirodalomból ki-kirándul magasabb színvonalú, vagy ahogy ő szokta kifejezni magát, „nehezebb“ olvasmányok felé, legfeljebb a népszerűsítő tudomány egy-két művét veszi a kezébe, egy-két jó útleírást (THANHOFFER LAJOS: „Kongó“, SHAKLETON: „Déli sark hajótöröttei“), TANGL HARALD: „A táplálkozás“-ról szóló könyvét (nyilván kínzó időszerűsége következtében), „népszerű orvosi könyveket“ és „zenei irodalmat“, ahogy egy ügyvéd neje mondja saját-magáról a főiskolai hallgatók gyűjtésében és „pszichológiai szak-és szépirodalmat“, ahogy a nagykereskedő neje fejezi ki magát, ugyancsak a főiskolai hallgatók gyűjtésében. Kellő értékére tudjuk leszállítani a „pszichológiai szakirodalom“ kifejezést, ha a hozzákapcsolt „szépirodalom“ szóra gondolunk, meg arra, hogy ugyanez az olvasó a politikai riportban és a „limonádé“-ban is kedvét leli. Ide sorolható EVE CURIE: „Madame Curie“, GEORG SAVA: „A gyógyító kés“, THER MALADE: „Semmelweis, az anyák megmentője“ című munkája is. De ennél aztán nincs tovább. Ezen a fokon a könyv valóban: csak szórakozás, legfeljebb szórakozva tanulás, ahogy az egyik olvasó ki is fejezi magát: l'art pour l'art.

Az értelmiség másik rétegét, amely viszont kényesen vigyáz arra, hogy csak magas színvonalú könyveket, irodalmat és tudományt olvasson, éles határvonal választja el az előbb említett rétegtől. Feltűnő, hogy milyen mohósággal veti rá magát a külföldi írókra. Nemcsak a klasszikusokra, akik közül GOETHE, HEINE mellett főleg a franciák vannak túlsúlyban. A nagykereskedő neje például így vall: „RACINE, CORNEILLE, MOLIÈRE, ROSTAND, SCRIBE, ROUSSEAU, GEORGE SAND és általában minden francia...“ (vallo-másában, úgy érezzük, van egy jó adag sznobság is), de VILLON balladáái (talán az elmúlt esztendőök budapesti VILLON-lázának utóhangja), BALZAC: „Kurtizánok tündöklése és nyomora“, DAUDET: „Sappho“, LESAGE: „Gil Blas“, MONTESQUIEU: „Európa egységéről“, ZOLA: „Családi tűzhely“ is ott van a Bosnyák-téren, csaknem kizárólag az értelmiséghez tartozó olvasók kezében. Érdekes adalék ez a magyar-francia szellemi kapcsolatok, egyes íróink — úgy érezzük — kissé túlzott állítása szerint: „szellemi rokonság“ történetéhez, amelyhez szervesen kapcsolódik, hogy kézben van az Athenaeumnak annakidején nagy sikert aratott kiadványa, CHARLES SEIGNOBOS: „A francia nemzet őszinte története“ is. De ha a külföldi írókkal kapcsolatban mohóságról beszéltünk, akkor elsősorban nem a klasszikusokra, hanem a modern írókra gondoltunk. A modern külföldiekről általában elmondhatjuk, hogy mindazt

olvassák, ami elől áldatlan politikai viszonyaink következtében ei voltak zárva. Ha a politikai, a vallásos, a ponyvairodalom népszerűségének az okát megtaláltuk közönségünk közvetlen háború utáni lelkiállapotában, akkor ugyanezzel magyarázhatjuk egy már igényesebb, irodalmibb ízlésű fokon a modern angol, amerikai és orosz írók népszerűségét. Kétségtelen, hogy ezt könyvkiadóinknak nyilván tervszerű programja is előidézte: a könyvkiadásról szóló beszámolóinkból kitűnik, hogy aránylag mily nagy számmal jelent meg 1945-ben a magyar könyvpiacra a modern angol, amerikai és orosz regényirodalom java termése, de ezen túl is kétségtelen és természetesen is kell találunk, hogy igényesebb olvasóink nagy része a modern angol, amerikai és orosz regény felé fordul. UPTON SINCLAIR „*Letűnt világ*“-a, amely mű nem újdonság, hanem csak felújítás a magyar könyvpiacra, éppúgy mohó vágyakozás a négy éven át mesterséges politikai függönnyel elzárt kulturális világ után, mint ERIC KNIGHT „*Légy bü önmagadhoz*“-ja, melyet a fiatal könyvtári tisztviselőtől kezdve a középiskolai tanárig igen sokan olvasnak s amely az Egyetemi Nyomda könyvesboltjának tanúsága szerint az 1945-ös év egyik legkomolyabb könyvsikere volt. E két könyv sikerében, persze, nemcsak annak a ténynek van nagy szerepe, hogy a modern amerikai és angol író e két világnép lelkivilágát hozza közel a magyar olvasóhoz, hanem annak is, hogy a politikai röpiratoknál és visszaemlékezéseknél művésziesebben, az irodalom síkján és színvonalán vetítik az olvasó elé a háború problémakörét. SINCLAIR az előző, a „kis“ világháborút és következményeit, KNIGHT pedig a még alighogy befejezett háború lelki magatartását írja meg. S vajjon KNIGHT sikerének titka nem abban rejlik-e, hogy a szociális gondolkodásmódot és életszemléletet regényének végső kicsengésében oly harmónikusan össze tudja egyeztetni a nemzeti magatartással, hogy művének az elmúlt háborúnak minden embernél és minden nemzetnél egyaránt feltalálható sajátos pszichózisa mellett éppen a nemzeti és a szociális gondolkodásmód összeegyeztetésével tud súlyt adni?

CRONIN, LAGERLÖF ZELMA, VIRGINIA WOOLF, ALEKSIS KIVÍ mellett a német STEPHAN ZWEIG és THOMAS MANN szerepel még középosztályunk olvasmányai között. MANN a „*Varázshegy*“-gyel, ZWEIG pedig a „*Búcsú a tegnaptól*“-lal. Író és olvasó lelkivilágának teljes összehangolódását, összecsengését olvassuk ki ebből a tényből. Nem is véletlen, hogy a jó jövedelmű, „hazulról“ is gazdag tisztviselőnő, az ügyvéd és neje olvassák szívesen a letűnt

nagypolgári világ két mesteri krónikását, el tudjuk képzelni, hogy ugyanazzal a lelkiállapottal, a multba-merengésnek ugyanazzal az ernyedtt, mégis tiszteletreméltó kézlegyintésével, ahogy maga ZWEIG is megírta könyvét, vagy ahogy e két német író magyar lelki rokona, MÁRAI írja magáról, amikor Buda ostroma után úgy érzi, hogy „vége mindennek“, „*Verses Könyv*“-ének tizennegyedik versében:

*„A semmiből még valamit kitépni
Neved két kézzel feldobni az égre
Melleden fekiüdni és mit se kérve
Az ördögöknek bőrrömet ígérni,
Felrobbantani hidat, utat, házat
Ígézni madarat, mely tovaszállott,
Zsebkés hegyével megjelölni vállad
Meghalni s elfeledni a világot.“*

Ebben a jellegzetesen polgári magatartásban azonban nemcsak elernyedés van, nemcsak a szép, csillogó mult visszasírása, mint középosztályunk előbb említett s olvasmányaiiban kevésbé igényes rétegénél, hanem tiltakozás is. Tiltakozás mindaz ellen, ami még következhetik. Ugyanakkor éppen a középosztály igényesebb része mohó kíváncsisággal, a „terra incognitá“-nak kijáró tiszteletreméltó lázzal veti rá magát a modern orosz irodalom egy-két gyöngyszemére is, holott nyilvánvaló, hogy e művekben a polgári világnak, sőt, a polgári mentalitásnak még csak nyomát sem találja meg. különösen ILJ-PETROV két szatirikus művét, a „*Szovjetmilliomos*“-t és a „*12 szék*“-et emeljük ki, mint akik kutatási eredményeink szerint a legnépszerűbbek.

S ugyanez az élénk, fejlődni képes szellem jellemzi igényesebb értelmiségünk olvasmányanyagát a magyar irodalom területén is. A „régiek“ közül AMBRUS ZOLTÁNT és KRUDY GYULÁT kedveli ez a fejlett polgári ízlés; AMBRUS „*Midás király*“-a éppúgy olvasmány még ma is, mint KRUDY „*Szindbád*“-ja vagy „*Podolini kísértet*“-je. A XX. század írói közül, különösen a Bosnyák-téren, KASSÁK LAJOS népszerű. Több olvasó kereste a „*Ilidépitők*“-et, a „*Marika, énekelj*“-t, az „*Emberek, sorsok*“-at, a „*Megnőttek és elindultak*“-at. Mintha KASSÁK népszerűsége is kapcsolatban volna azzal a jelenséggel, melyre az angolok, amerikaiak és oroszok felé fordulást magyaráztuk: az ő mondanivalója és stílusa is inkább

abba a szellembe illik bele, amelyik az ostrom után lett úrrá a magyar életben. MÓRICZ ZSIGMOND sem merült el a feledés homályába; különösen történelmi regényei, a „*Rózsa Sándor*“, „*Erdély*“-trilógiája népszerűek, jeléül annak, hogy igényesebb értelmiségünk nem áll meg a romantikus történelemszemlélet meddő illúziókergetésénél. Viszont MÁRAI SÁNDOR rendkívüli népszerűsége és olvasottsága azt mutatja, hogy a szociális mondanivalók kétségtelen szemmeltartása ellenére ez a társadalmi osztályunk mégis csak ragaszkodik a polgári vonalhoz, a mult vagy félmult világának élesztgetéséhez: ezen a ponton tehát, magasabb — vagy mondjuk így: korszerűbb — szinten a multbanzés lelki magatartása éppúgy megvan az igényeseknél, az olvasmánytól irodalmat követelőknél, mint azoknál, akik csak szórakozást, narkóizist várnak tőle. Nemcsak arra célunk itt, hogy — mint említettük — MÁRAI „*Napló*“-ja komoly könyvsiker, adataink között nagy számmal szerepelnek MÁRAI egyéb művei is, azok, amelyeket megtalálhatunk a háború előtt is az olvasók kezében. A Bosnyák-téri könyvtárban olvasták az „*Egy polgár vallomásai*“-t, „*A féltékenyek*“-et, az „*Istenek nyomában*“-t, „*A gyertyák csonkig égnek*“-et. Már céloztunk arra, hogy THOMAS MANN és STEPHAN ZWEIG népszerűsége mind mondanivalójuk, mind pedig közönségük szempontjából párhuzamos MÁRAIÉVAL. Itt még csak azt tesszük hozzá, hogy van középosztályunknak olyan rétege, amelyik most fedezi fel MÁRAIT. Az a réteg ez, amelyik politikai, világnézeti beállítottságuk alapján osztályozta a magyar írókat is, amelyik a félmult napilap-propagandájának hatása alatt szinte etikai kérdést csinált abból, mit „szabad“ és mit „illik“ olvasni és mit nem: — MÁRAI „baloldali“ író volt, eddig elhanyagolta. Most, mint „újdonságot“ fedezi föl: — egyik, nem is olyan öreg, ismerősöm, mint Amerika fölfedezését, közölte velem, „szenzációként“: „Te, ez a MÁRAI tud írni“. Már nem az irodalomtörténész feladata, hogy ennek a jelenségnek a végső alapokat kielemezze; annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy mintha nem is az igény, a modern és magas színvonalú olvasmány igénye hiányoznék, illetve hiányzott volna középosztályunk egyes tagjaiból, azokból, akik nem jutottak tovább HERCZEG FERENCNÉL és ZSIGRAY JULIANNÁNÁL: — benne éltek egy társadalmi előítéletekből, politikai propagandából, egy meg nem írt, de kötelezőnek érzett „illemtanból“ összetevődő ígézetben, amely tilalomfát állított fel számukra mindazokkal az írókkal szemben, akiket egy céltudatosan és jól megszervezetten, de semmi-

képen sem magyarelvűen irányított propaganda nem nyilvánított szalónképeseknek. Ez a tilalomfa most ledőlt. A nyugalmazott huszárezredes WASS ALBERT „*Farkasverem*“ című regényéig jutott el ledőltevel, a Bosnyák-téren SZABÓ DEZSŐnek „*A bölcsőtől Budapestig*“ című munkáját lapozza egy középkorú köztisztviselő, VERES PÉTER „*Falusi króniká*“ -ja is előkerül. De a legjellemzőbb erre a fordulatra, az eddigi előítéletek sutbadobására MÁRAI és KASSÁK — mily furán-érdekesen hat ez a két név így együtt — hirtelen népszerűsége. Érdekes, de nem véletlen, hogy értelmiségünk a polgári MÁRAIT és szocialista KASSÁKOT egyszerre vette a kezébe.

De ennek a tilalomfának a ledőlte okozza, hogy igényesebb és nyitottabb szemű értelmiségünk már nemcsak szórakoztatást vár a tudományos jellegű irodalomtól, a tanulmánytól és értekezéstől, hanem a magyar kérdések gyökeres megoldását is. Nemcsak a rövidlélekzetű, alkalomszerűen kiadott propagandát és röpirat-irodalmat veszi a kezébe, hanem tanulmányíróink közül éppen azokat, akik az 1945-ös év legégetőbb kérdését: a magyar társadalmi osztályok összehangolását, az eddig alulmaradtak felemelését tűzték ki célul. Ezért olvasmánya e rétegnek ERDEI FERENC „*Magyar falu*“ -ja, KERÉK MIHÁLYnak „*Magyar földkérdés*“ című könyve, GYÖRFFY ISTVÁN: „*Magyar falu, magyar ház*“ -a, KOVÁCS IMRE: „*Magyar feudalizmus*“ -a; ez utóbbi olvasottsága már nemcsak az előbb említett szempontból érdekes, hanem azért is, mert történelemszemlélete merőben ellenkezik a már bemutatott illúziókergetéssel, sőt, mintha egy kissé mai szemüveggel akarná nézni multunkat... Mindez azt mutatja, hogy különösen középosztályunk értelmiségi tagjainak az a része, amelyik még az átélt borzalmak ellenére sem mondott le az olvasmány igényéről és tudja, hogy az, amit olvas, szoros összefüggésben van a magyar sorssal, nem tokozódott be a lanyha lemondás egy helyben topogó tétlenségébe, hanem keresi és mintha meg is találta volna az utat a megoldás, a szellemi kibontakozás felé...

Csak egy a feltűnő és egy a szomorú. Ha a könyvekről szóló tanulmányunkban meg kellett állapítanunk, hogy az a magyar írógárda, amelyik a háború előtt, sőt, még a háborúnak számunkra nyugalmasabb éveiben is, Európában talán egyedülállóan, magas színvonalú, igényes és a magyar jövőre néző, azt kibontakoztatni akaró irodalmat adott, — most hallgat; akkor e helyütt meg kell állapítanunk, hogy élő és, sajnos, 1945-ben jórészt hallgató íróinkat nem is olvassák. Ne tévesszen meg bennünket MÁRAI „*Napló*“ -

jának sikere, sem az, hogy MÁRAIT és KASSÁKOT most fedezte föl az értelmiség egy része. Ha az olvasók száma szerint vesszük a dolgot, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a modern angolokat, amerikaiakat, oroszokat sokkal többen veszik a kezükbe, mint az élő magyar írók műveit. Igaz, hogy népi íróink egy része a gyakorlati politika területére csapott át, igaz, hogy sokan elhallgattak, úgy véljük, azért, mert múzsájuk még mindig érzi az „inter arma“ bénító súlyát, — ez a két körülmény — szerintünk — olvasóközönségünknek velük szemben tapasztalható érdektelenségét mégsem indokolja kellőképpen. És nem látjuk indokoltnak azt a húzódozást sem, amelyet a magyar líra modern képviselőivel szemben tapasztalhatunk. Régi megállapítás, hogy a mai olvasó jobban szereti a regényt, novellát, tanulmányt, mint a verset, ez mégse magyarázza meg kellőképpen, hogy — különösen középosztályunk, értelmiségünk — miért dobja el magától századunk költőit, a holtakat és élőket egyaránt. Igaz, hogy a tisztviselő-külsejű hölgy a villamosban KOSZTOLÁNYI „Egy szegény kisgyermek panaszai“-t olvassa (érdekes, hogy hölgyközönségünk több tagja szereti az elhúnyt mesternek e remekét), a „Modern költők“ is kézben volt a Bosnyák-téren s TÓTH ÁRPÁD versfordításainak szép, fehér kötete is ott fekszik a postafőorvos éjjeliszekrényén, de ezek csak elszórt jelenségek, szinte kivételek, amelyek „erősítik a szabályt“. Beszámolunk róla az 1945-ben megjelent könyvekről szóló tanulmányunkban, hogy íróink és politikusaink szinte kultuszt űznek ADY ENDRÉBŐL és JÓZSEF ATTILÁBÓL: e kultusznak mintha semmi hatása sem volna még azoknál az olvasóknál sem, akik pedig a regény és a tanulmány műfajában nem zárkoznak el a ma íróitól, sőt, mohón olvassák őket.

A Bosnyák-téri könyvtárban egy villamoskalauzsnő kezében láttuk JÓZSEF ATTILA összes verseinek nemrég megjelent kötetét. A tömegtől félrehúzódva, félhalkan, de értelmesen olvasta fel társnőjének a költő fiatalkori, közismert versét:

„Száll az ének a mezőnek, esti szellő hollószárnyán,
Valami kis kopott ember énekelget búsán, árván
Bolondságról, szerelemről, kora őszi, illó nyárról
S körülötte elterülő néma magyar pusztaságról.
Fáj neki a teste, lelke, szive tája, szeme gödre,
Nem is tudja, feltámad-e, elpihenne mindörökre...“

A társnőjének félhalkan felolvasó fiatal villamoskalauznő nyilván nem élvezett benne mást, mint a tiszta líra lüktető sorait. Tovább haladtunk ezen a nyomon kutatásunk során s jólesően állapítottuk meg, hogyha mind igényesebb értelmiségünk, mind pedig kevésbé igényes középosztályunk el is hanyagolja a modern magyar lírát a regény, novella és tanulmány javára, munkásosztályunk szereti. Igaz, hogy nem temetkezik belé, nem falja mohón, inkább csak szemelget benne, de tudja értékelni, már nemcsak osztályöntudatra serkentő mondanivalóját, hanem belső mondanivalóit, szépségét, zenéjét is. Itt a „Proletár fiú verse“ csendül a fülünkbe, amott ILLYÉS GYULA egyik kötetében lapozgat a fiatal iparostanonc. Ha figyelembe vesszük, hogy 1945 magyar könyvtermésében igen nagy azoknak az igénytelen külsejű, de annál jelentősebb füzeteknek a száma, amelyek a falu és a város testimunkásrétegének a ma mondanivalóit tartalmazó műsorokat állítanak össze, hogy ezekben a füzetekben a modern magyar líra, különösen ILLYÉS GYULA, JÓZSEF ATTILA, ADY ENDRE, JUHÁSZ GYULA milyen nagy számmal szerepel, akkor meg tudjuk érteni, mi a munkásosztály és a modern líra találkozásának indító oka. A munkás- és kisiparososztály olvasmányait kétségtelenül szellemi és politikai vezetői irányítják, kétségtelen az is, hogy ennek az irányításnak a szempontjából a mondanivaló és nem a forma, más szóval a politikai osztályöntudat, a gyakorlati élet és nem az irodalom szempontjai a mértékadók. A Bosnyák-téren SZTÁLIN: „*A leninizmus alapjai*“ című könyve volt egy fémmunkás kezében, a krisztinavárosi cipésmester a „*Szovjetunió kommunista (bolsevik) pártjának történeté*“²-t olvasta, a földalatti villamos vezetőjének felesége pedig azért vette ki KARL HEINRICH WAGGERL: „*Kenyér*“ című regényét a könyvtárból, mert . . . hátha talál benne valami megoldást, útmutatást a gyakorlati életben kínosan felmerülő kenyérkérdésben. A politikai irányítás és a gyakorlati élet szinte elemi kérdéseinek a megoldási kísérlete: e kettő indítja el e társadalmi osztályunk olvasási vágyát, közeledését az irodalomhoz, — de nemcsak az előbb említett példánk, hanem egyéb tapasztalataink is azt mutatják, hogy olvasási gyakorlatukban e szempontok sokszor eltűnnek és még legigényesebb értelmiségünknel is tisztább, mert irodalmibb, művészibb igényekkel fordulnak a könyv felé. A külföldi irodalom itt nem játszik nagy szerepet, legfeljebb FÖLDES JOLÁNNAK „*A halászó macska utcája*“ mutatja, hogy érdeklőket — az irodalom vonalán is — az, ami határainkon kívül

van, — a magyar irodalom annál inkább. A klasszikusok közül — mint már bemutattuk — JÓKAI, a modernek közül a líra, KASÁK, de néha MÁRAI is és KARINTHY: „*Tanár úr kérem*“-jét is látuk egy fiatal munkásasszony kezében. Viszont ha eltekintünk a ponyvának a középosztálynál-munkásosztálynál egyaránt tapasztalható elterjedtségétől (legfeljebb a „műfajban“ van különbség: a polgári osztály a szalón-ponyvát kedveli inkább, a munkásosztály, különösen a fiatalabbja, a „durr-durr“ rémregényeket, kocsmai történeteket), akkor azt kell mondanunk, hogy munkásaink aránylag még mindig keveset olvasnak. Osztályuknak nem egy tagja van, aki nagy számmal fogyasztja a könyvet, mégpedig fejlett, a lírát is élvezni tudó, irodalmi igénnyel, sokan, persze, a narkotikumot, illúziót kereső polgáriak ellenpólusaként csak az osztályöntudat megerősítését keresve, de viszont még mindig nagy közöttük azoknak a száma, akik vagy semmit, vagy legfeljebb napisajtót, ponyvát és napipolitikai füzeteket olvasnak. De az kétségtelen, hogyha a jövő fejlődése a már megkezdett s tapasztalt vonalon halad tovább: a munkásosztálynak, mint irodalmunk olvasóközönségének 1945-ben mutatott arculata a legbiztatóbb jelenség.

Ugyanígy reménykedhetünk az ifjúságban is. Szándékosan választottuk el, társadalmi osztálykülönbség nélkül, a felnőttektől. Az ifjúság a jövő lehetőségeit, kibontakozását mutatja s számunkra sem lehet közömbös, hogy a jövő olvasóközönsége 1945-ben mi iránt érdeklődik. Az első, ami 16—24 éves ifjúságunkkal kapcsolatban megvigasztal, hogy a könyvkereskedők tanúsága szerint ez volt az a réteg, amelyik még az elmúlt esztendőben is vásárolta megtakarított filléreiből az élő magyar írók műveit. Az ifjúság billenti egyensúlyba a modern líra ingadozó mérlegét is, JÓZSEF ATILÁNAK a könyvpiacra megjelent versei nagyrészt a fiatalok kezébe kerültek. A magyar problematika fiatalságunkat nemcsak a gyakorlati élet és a politika síkján érdekli; a lezajlott ostrom után fokozottabb igénnyel fordul a szellemi kérdések felé: legalábbis ezt a következtetést vonta le művelt könyvkereskedő ismerősünk abból, hogy különösen a felsős gimnazisták és az egyetemi hallgatók milyen nagy számmal érdeklődtek SZERB ANTAL: „*Magyar irodalomtörténet*“-e iránt. Mi ugyan azt hisszük: ennek oka az is lehet, hogy kézikönyvnek, segédeszköznek használták iskolai irodalomtörténeti tanulmányaik kiegészítésére; az a tény, hogy KISFALUDY KÁROLY összes művei, BERZSENYI DÁNIEL munkái és JÓSIKA MIKLÓS: „*Magyarország 1514-ben*“ című regénye középiskolások

kezében volt a Bosnyák-téren, sem mutat mást, mint azt, hogy elolvassák az iskolában előírt kötelező olvasmányokat.

Egy igen értelmes, hadifogságból hazatért s korunk magyar problémáival lépést tartani tudó közgazdasági egyetemi hallgató a következő kis könyvtárt állította össze magának az ősz folyamán: JAROSLAV HAŠEK: „*Infanteriszt Szejke*“, KONFUTSE: „*Lun Yü. Kung mester beszélgetései*“, JOSÉ ORTEGA Y GASSET: „*Don Quijote nyomában*“, TERSÁNSZKY J. JENŐ: „*Az elnök úr inasévei*“, SZLAVKO KOLAR: „*Itéletnap*“, GUY DE POURTALÈS: „*Wagner*“, FALUDY FERENC: „*François Villon balladái*“, HAMVAS BÉLA: „*A láthatatlan történet*“, THOMAS MANN: „*Varázshegy*“ és MÁRAI SÁNDOR: „*Idegen emberek*“. Az első, amit ezzel a könyvjegyzékkel kapcsolatban meg kell állapítanunk, az, hogy az összeválogatásban a könyvpiac újdonságainak, a könyvkiadók programjának kétségtelenül hatása volt. Ezen azonban nem szabad csodálkoznunk. Ennél számunkra sokkal többet mond, hogy korunk problémái a lehető legmagasabb szinten érdeklik egyetemi hallgatóinkat, hogy a közvetlenül személyét és anyagi boldogulását, választott pályájának szakérdeklődését érintő kérdéseken kívül a zene, az irodalom felé is fordul. Érdekes, hogy ez az egyetlen adatunk, amelyik a szomszéd népek irodalma iránt tanúsított érdeklődést mutatja: a jegyzékben ott szerepel a horvát KOLAR és a cseh HAŠEK műve. Pedig íróink és tudósaink mind gyakorlatban, mind elméletben nem egyszer mutattak rá a szomszéd népekkel való szellemi érintkezés elengedhetetlen szükségére, 1945 magyar külpolitikájának pedig egyenesen központi gondolata. Olvasóközönségünkönél mindazek a törekvések — ennek az egy adatnak a kivételével — teljesen süket fülekre találtak.

Az igényesség és a kritika jellemzi ifjúságunk olvasmányait: ezt állapítjuk meg egyéb adatainkból is. Ami már önmagában véve vigasztaló: a ponyvának itt van a legkisebb szerepe. Mindössze egy gyógyszerészhallgató szereti a cowboy-könyveket, egyébként 16—24 éves fiatalságunk a ponyváról elítélően, szinte megvetéssel beszél. A cipészmester fia a „*Mátyás király apródja*“ című könyvet olvassa. S mikor ellátogattunk egy egyetemi internátus olvasótermébe, a következő képet kaptuk:

A színiakadémikus MOHÁCSI JENŐ: „*Lidércke*“ című regényét olvasta, a közgazdász MARX KÁROLY: „*Kommunista kiáltvány*“-át, a képzőművész SHAKESPEARE: „*Hamlet*“-jét (egyetlen adatunk a valamikor oly nevezetes és oly erős magyar SHAKESPEARE-kultuszra!),

az építészmérnök TOLSZTOJ: „Háború és béke“-jét, a vegyész-mérnök SZABÓ DEZSŐ: „Az egész látóhatár“-ját, a bölcész-vegyész KOLBE: „Fototechnik“ című szakkönyvét, az orvostanhallgató CRONIN annakidején nagy sikert aratott, nálunk a bemutatott film révén is igen ismert művét: „Réztábla a kapu alatt“, a gépészmérnök THOMAS MANN: „Buddenbrooks“-ját, a gyógyszerész pedig MARGARET MITCHELL: „Elfújta a szél“-jét.

Mint látjuk, az érdeklődés meglehetősen sokoldalú. Az tény, hogy szakmájukon kívül a magyar értelmiség jövő munkásai mind világnézeti, mind pedig irodalmi szempontból magas színvonalon igyekeznek, szórakozásuk óráiban is, tájékozódást szerezni, amely színvonal még a közelmúltban, a bajtársi táborozások üres ivászatai és a frakkos bálók idején egyáltalában nem volt általános. A közgazdász egyetemi hallgató PÉTRARCA szonettjeit, KOSZTOLÁNYI „Egy szegény kisgyermek panasza“-t, CERVANTES: „Don Quijote“-ját olvassa; itt sincs hiba a színvonal körül. Ha szomorú jelenség is, hogy e jegyzékben magyar író alig akad, ezt az adatunkat — éppen fiatalságunkkal kapcsolatban — ellensúlyozza könyvkereskedő ismerősünk már ismertetett közlése. Annyi bizonyos, hogyha fiatalságunk megtartja mostani igényét és érdeklődési irányát, nincs mit félnünk a jövő magyar olvasóközönségétől.

Helyzetjelentést igyekeztünk adni s mint minden helyzetjelentés végén, itt is nehéz az összefoglalás. Hiszen nem is tettünk egyebet, mint bemutattuk s itt-ott magyarázni próbáltuk azokat az adatokat, amelyeket az élet tényei tártak elénk. Nehéz esztendő kissé kaleidoszkópszerű szellemi eredményeit kaptuk e tényekből. És még azt a felismerést, hogy a magyar olvasó, korra, nemre, társadalmi osztályra való tekintet nélkül, egy-két kirívóan szomorú jelenségtől eltekintve: — kiutat keres. Kiutat abból a szellemi zsákutcából, amelybe ennek a háborúnak az egész magyarságot oly komoran sujtó eseményei sodorták. Menekülés a könyv vigasztalásához, megoldás keresése a mindennapok és a jövő problémáiban, itt-ott felismerése annak, hogy a magas kultúra, az irodalom és a tudomány már önmagában véve is lehet megoldás: ezt láttuk meg 1945 sokat szenvedett magyarjában, mikor könyvet vett a kezébe.

1945. december.

Sziklay László